

Ἔντυπα ἀπὸ τὴν Καστοριὰ στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς
Ἑλλάδος. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Θεμιστοκλῆ Βολίδη (1913)

Ὁ παλαιὸς πλοῦτος τῆς Καστοριᾶς σὲ χειρόγραφα καὶ ἔντυπα βιβλία εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸς στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Παλαιότερες μελέτες τοῦ μητροπολίτη Διδυμοτείχου Φιλαρέτου Βαφειδῆ καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτη Γερμανοῦ Χρηστίδη, καθὼς καὶ νεώτερες τοῦ Λίνου Πολίτη καὶ τοῦ Ἀντωνίου Σιγάλα περιγράφουν, ἢ ἀπλῶς μνημονεύουν, ἕναν σημαντικὸ ἀριθμὸ κωδίκων, κυρίως σὲ ἐκκλησίες καὶ στὴ βιβλιοθήκη τῆς μητρόπολης, βοηθῶντας μας νὰ ἀνασυνθέσουμε τὴν εἰκόνα τῶν ἀξιόλογων συλλογῶν τῆς πόλης στὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα.¹ Σὲ πρὸ πρόσφατα χρόνια τὴν εἰκόνα αὐτὴ συμπλήρωσαν ἡ Κάτια Λοβέρδου-Τσιγαρίδα καὶ ὁ Γιώργος Γκολομπίας, πού ἀσχολήθηκαν μὲ τὰ παλαιὰ ἔντυπά της.²

1. Φιλάρετος Βαφειδῆς, «Κωδιεὶ τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Καστοριᾶς καὶ τινὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀποκείμενα ἐν τισὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 20 (1900) 108-110, 123-125, 140-143 (σύντομες περιγραφὲς εἴκοσι δύο χειρογράφων στὶς σ. 141-143)· Γ. Χρηστίδης, «Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Καστοριᾶς», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 6 (1922) 128-132, 165-176, 277-281, 342-345, 388-392 (σποραδικὴ μνημόνευση ὀρισμένων κωδίκων)· Λίνος Πολίτης, *Συνοπτικὴ ἀναγραφὴ χειρογράφων ἑλληνικῶν συλλογῶν*, [Ἑλληνικά, Παράρτημα 25], Θεσσαλονίκη 1976, σ. 29-32· ὁ ἴδιος, «Δύο χειρόγραφα ἀπὸ τὴν Καστοριᾶ», *Ἑλληνικά* 20 (1967) 29-41, πίν. 1-7· ὁ ἴδιος, «Παλαιογραφικὲς ἔρευνες στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία», *Ἑλληνικά* 19 (1966) 452· Ἀντ. Σιγάλας, *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας. Α. Ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκη Δυτικῆς Μακεδονίας*, [Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Παράρτημα Δ' τόμου Ἐπετηρίδος Φιλοσοφικῆς Σχολῆς], Θεσσαλονίκη 1939, σ. 127-128 (σύντομη περιγραφὴ τριῶν χειρογράφων)· ὁ ἴδιος, «Εἰδήσεις. Α'. Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Β'. Δημοτικαὶ καὶ ἄλλαι βιβλιοθήκαι ἐν Μακεδονίᾳ», *Μακεδονικά* 1 (1940) 613 (σύντομη ἀναφορὰ σὲ χειρόγραφα τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων). Βλ. καὶ *Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς. Ἱστορικὸ καὶ Παλαιογραφικὸ Ἀρχεῖο. Μικροφωτογραφῆσεις χειρογράφων καὶ ἀρχείων. Γ'. 1981-1983*, Ἀθήνα 1985, σ. 35 (συνοπτικὴ ἀναγραφὴ δύο κωδίκων).
2. Κάτια Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, «Τὰ παλαιὰ ἑλληνικὰ βιβλία στὶς ἐκκλησίες τῆς Καστοριᾶς», *Μακεδονικά* 20 (1980) 237-252· Γ. Γκολομπίας, «Τὰ σημειώματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων Καστοριᾶς», *Μακεδονικά* 25 (1985-1986) 297-359.

Ωστόσο, ή ιδέα πού σχηματίζουμε με τὸν τρόπο αὐτὸ γιὰ τὶς καστοριανὲς βιβλιοθηκὲς στηρίζεται ἐν πολλοῖς στὸ ὑλικὸ πού φυλάσσεται ἀκόμη σὲ αὐτές, καθὼς αὐτὸ τὸ ὑλικὸ ἐξετάζουν οἱ περισσότερες (καὶ νεώτερες) ἀπὸ τὶς παραπάνω ἐργασίες.³ Ἐντούτοις, ή παλαιότερη κατάσταση διέφερε ριζικὰ ἀπὸ τὴ σημερινή· τὰ δύο τρίτα περίπου τῶν γνωστῶν χειρογράφων φυλάσσονται πλέον στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος (ΕΒΕ), ἐνῶ στὴν Καστοριά ἔχουν μείνει ὅλα σχεδὸν τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα, καθὼς καὶ τουλάχιστον 190 ἔντυπα, ἀπὸ ἓναν ἄγνωστο ἀριθμὸ πού ὑπῆρχε κάποτε στὴν πόλη.⁴ Αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸ προσπαθοῦμε νὰ προσδιορίσουμε με τὴν παρῶσα ἔρευνα –ή ὁποία βρίσκεται ἀκόμη σὲ ἐξέλιξη–, ἀναζητῶντας τὰ ἴχνη ἐντύπων, γιὰ τὰ ὁποῖα μαρτυρεῖται ὅτι μετατοπίστηκαν ἀπὸ ἐκεῖ.

Ἄν καὶ τὸ βασικὸ γεγονός πού σηματοδότησε τὴν «πτώχευση» τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Καστοριάς ἦταν ἀσφαλῶς ή μετακίνηση μεγάλου ἀριθμοῦ τόμων πρὸς τὴν Ἀθήνα τὸ 1913 πού θὰ ἐξετάσουμε, φαίνεται ὅτι ή κατάσταση εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ ἀλλάζει νωρίτερα. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ οἱ διάφορες συλλογὲς τῆς πόλης φαίνεται ὅτι ὑπέστησαν σημαντικὲς ἀπώλειες –κυρίως σὲ χειρόγραφα– τόσο ἀπὸ κακὴ συντήρησή τους, ὅσο καὶ ἀπὸ κλοπὲς καὶ πωλήσεις.⁵

-
3. Ἡ μελέτη τοῦ Βαφεῖδη παρουσιάζει ὑλικὸ πού σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου δὲν ὑπάρχει πλέον στὴν Καστοριά.
 4. Γιὰ τὴν τύχη τῶν χειρογράφων τῆς Καστοριάς βλ. J.-M. Olivier, *Répertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs de Marcel Richard*, [Corpus Christianopolitanum], ἐκδ. Brepols, Turnhout³1995, σ. 412-415 (ὑπολογίζει σὲ περίπου 69 τοὺς κώδικες πού βρίσκονται στὴν ΕΒΕ, 24 στὴν Καστοριά καὶ περισσότερους ἀπὸ ἐπτὰ αὐτοὺς πού ἀγνοοῦνται). Ὁ κατὰ προσέγγιση ἀριθμὸς τῶν ἐντύπων προκύπτει προσθέτοντας στὰ 180 πού καταλήγει ὁ Γκολομπίας (ἔως τὸ ἔτος 1850, συμπεριλαμβανομένων αὐτῶν τῆς καταγραφῆς τῆς Λοβέρδου-Τσιγαρίδα) τὰ δέκα πού καταγράφει ή Λοβέρδου-Τσιγαρίδα γιὰ τὰ ἔτη 1851-1863· Γκολομπίας, «Σημειώματα», σ. 297 καὶ Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, «Ἑλληνικὰ βιβλία», σ. 245 σημ. 2. Ὡστόσο, ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς μειώνεται κατὰ δύο, ἐὰν τὰ ὑπολογίσουμε προσθέτοντας τὰ 102 πού καταγράφει συνολικὰ ή Λοβέρδου-Τσιγαρίδα (63 ἔως τὸ 1820, ἔντεκα γιὰ τὰ ἔτη ὡς τὸ 1863 καὶ 28 ἀκέφαλα) στὰ 86 πού ἀναφέρει ὅτι ἐντόπισε ἐπιπλέον ὁ Γκολομπίας (ἔως τὸ ἔτος 1850)· Γκολομπίας, «Σημειώματα», σ. 297 σημ. 1.
 5. Ὁ Βαφεῖδης παραθέτει προφορικὴ μαρτυρία (τοῦ παλαιοῦ γραμματέα τῆς μητροπόλης Ἰωάννου Παπαμάντζαρη, κατὰ τὸν Π. Τσαμίση), πὼς φύλλα ἀπὸ τὰ πολλὰ περγαμηνὰ χειρόγραφα πού ὑπῆρχαν στὴν πόλη στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. χρησιμοποιοῦνταν σὲ ρόκες γιὰ ἐπεξεργασία μαλλινοῦ· Βαφεῖδης, «Κῶδιξ», σ. 108. Ἀντιθέτως, ὁ Τσαμίσης θεωρεῖ ὅτι οἱ κλοπὲς καὶ οἱ πωλήσεις κωδίκων –ἀλλὰ καὶ ή μεταφορὰ πολλῶν στὴν ΕΒΕ– εὐθύνονται γιὰ τὴ μείωση τοῦ πλοῦτου τῶν βιβλιοθηκῶν· Π. Τσαμίσης, *Ἡ Καστοριά καὶ τὰ μνημεῖά της*, ἐκδ. Ι. Α. Αλευρόπουλος, Ἀθήνα 1949, σ. 95-96.

Αυτά τα προβλήματα ένδεχομένως προσπάθησε να αντιμετωπίσει τὸ ἑλληνικὸ κράτος τὸ καλοκαίρι τοῦ 1913, λίγους μῆνες μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Καστοριάς ἀπὸ τοὺς Τούρκους (10 Νοεμ. 1912) καὶ τὴν ἀποκάλυψη ἐξαγωγῆς χειρογράφων στὸ ἐξωτερικό.⁶ Μᾶλλον στὸ πλαίσιο τῆς προσπάθειας αὐτῆς δόθηκε ἐντολὴ στὸν τότε *Τμηματάρχη ἐπὶ τῶν χειρογράφων* τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος Θεμιστοκλῆ Βολίδη νὰ μεταβεῖ στὴν πόλη καὶ μὲ τὸν βοηθό του, Στέφανο Θωμόπουλο, νὰ καταγράψει καὶ νὰ ταξινομήσει τὰ ἔντυπα καὶ τὰ χειρόγραφα τῶν δύο σημαντικότερων τοπικῶν βιβλιοθηκῶν, τῆς μητρόπολης καὶ τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς.⁷

Ὡστόσο, προτοῦ ἐξετάσουμε τὰ γεγονότα τῆς παραπάνω ἀποστολῆς, θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ παραθέσουμε ὀρισμένα στοιχεῖα ποὺ μᾶς προσφέρει ἓνα δακτυλογραφημένο ἔγγραφο τοῦ Βολίδη, τῆς 8ης Μαΐου 1913, ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη πρὸς τὸν ὑπουργὸ Δικαιοσύνης Κωνσταντῖνο Ρακτιβάν, ὡς ἀντιπρόσωπο τῆς κυβέρνησης. Πρόκειται γιὰ ἓνα ὑπόμνημα στὸ ὁποῖο ὁ Βολίδης ἐκθέτει τίς προτάσεις του γιὰ τὴν ἀποστολὴ του σὲ περιοχὲς τῆς Μακεδονίας ποὺ δὲν εἶχαν καταληφθεῖ ἀκόμη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατό, κυρίως στὶς περιφέρειες Σερρῶν-Δράμας καὶ Μελενίκου.⁸ Ἀπὸ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ

-
6. Τὴν πληροφορία περὶ ἐξαγωγῆς (καστοριανῶν;) χειρογράφων στὸ ἐξωτερικὸ παραθέτει ὁ Κρίτων Χρυσοχοῖδης, «Χειρόγραφες πηγές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας στὴ Γεννάδειο» στὴ Μαρία Πολίτη – Ἐλένη Παππᾶ (ἐπιμ.), *Ἐξερευνήσεις στὰ χειρόγραφα τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης*, [Μονογραφίες Γενναδείου, 6], ἐκδ. Ἀμερικανικὴ Σχολὴ Κλασικῶν Σπουδῶν στὴν Ἀθήνα καὶ Ἑλληνικὴ Παλαιογραφικὴ Ἑταιρεία, Πρίνστον 2011, σ. 63.
 7. Γιὰ τὸν βυζαντινολόγο, μαθητὴ τοῦ Karl Krumbacher καὶ ἰδρυτικὸ μέλος τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν Θ. Βολίδη (1875-1955) βλ. Ν. Α. Φορόπουλος, «Βολίδης Θεμιστοκλῆς», λήμμα στὸ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 3, Ἀθήνα 1963, σ. 950-951. Ὁ νομικὸς καὶ συγγραφέας διαφόρων ἱστορικῶν μελετῶν, σχετικῶν κυρίως μὲ τὴν ἱστορία τῆς Πάτρας Σ. Ν. Θωμόπουλος (1859 ἢ 1862-1939) ἐργάστηκε στὴν ΕΒΕ ἀπὸ τὸ 1911 ἕως τὸ 1933· Α. Χ. Ζώης, «Θωμόπουλος [Στέφανος]», λήμμα στὸ *Μεγάλὴ Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, ἐκδ. Ἐκδοτικὸς Ὄργανισμὸς «Ὁ Φοῖνιξ», τ. 12, Ἀθήνα [21956], σ. 95, καὶ Συμπλήρωμα τ. 3, σ. 101· βλ. καὶ τὸ πλοῦσιο σὲ λεπτομέρειες λήμμα «Στέφανος Θωμόπουλος» στὴ *Βικιπαίδεια* (http://el.wikipedia.org/wiki/Στέφανος_Θωμόπουλος – τελευταία ἐπίσκεψη Ἀπρίλιος 2015).
 8. Τὸ ἔγγραφο ἐντοπίσαμε χωρὶς ταξινομικὸ ἀριθμὸ στὸ ἀρχειο τοῦ Τμήματος Χειρογράφων καὶ Ὁμοιοτύπων (ΤΧΟ) τῆς ΕΒΕ, προερχόμενο ἀπὸ δωρεά. Βλ. πλήρη μεταγραφή τοῦ κειμένου του στὸ παράρτημα 1 (βλ. κατωτέρω, σ. 556-557). Τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς ὑπόλοιπους προορισμοὺς τῆς ἀποστολῆς Βολίδη μελετοῦμε ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν συνάδελφο στὸ Ἰνστιτούτο Ἱστορικῶν Ἐρευνῶν/ΕΙΕ Γ. Κουτζακιώτη· ἡδὴ ἐτοιμάζουμε ἔκδοση τοῦ σχετικοῦ ἐγγράφου καὶ καταλόγου κειμηλίων τοῦ Μελενίκου, ποὺ ἐπίσης φυλάσσεται στὸ ἀρχειο τοῦ ΤΧΟ/ΕΒΕ.

ἐκεῖνο πού ἔχει σημασία γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Βολίδη στὴν Καστοριά εἶναι ἡ πληροφορία ὅτι ἐντασσόταν σὲ μία εὐρύτερη ἔκτακτη ἀποστολὴ πρὸς ἑξασφάλισιν δι' ἐξετάσεως καὶ καταγραφῆς τῶν ἐν ταῖς κοινοτικαῖς, μοναστηριακαῖς καὶ σχολικαῖς βιβλιοθήκαις τῆς Μακεδονίας ὑπαρχόντων χειρογράφων, βιβλίων κλπ., τὴν ὁποία εἶχε ἀναθέσει ἐγγράφως στὸν ἐπιμελητὴ τῆς ΕΒΕ ὁ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ἰωάννης Τσιριμῶκος. Ὁ ἔκτακτος χαρακτήρας τῆς ἀποστολῆς δὲν διευκρινίζεται στὸ ἔγγραφο, ἐὰν δηλαδὴ συνδεόταν μὲ τὴν ἐξαγωγή χειρογράφων πού ἀναφέραμε, ἢ ἴσως μὲ τὴν ἀπελευθέρωση ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ πολλῶν μακεδονικῶν περιοχῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀβεβαιότητα πού ἐπικρατοῦσε ἀκόμη γιὰ τὸ μέλλον τους. Λαμβάνοντας ὅμως ὑπόψιν ὅσα ἀναφέρονται σὲ αὐτὸ σχετικὰ μὲ τὰ κειμήλια τῶν περιοχῶν Σερρῶν, Δράμας καὶ Μελενίκου, μποροῦμε νὰ καταλήξουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐξασφάλισις τῶν χειρογράφων καὶ ἄλλων πολύτιμων ἀντικειμένων ἀπὸ πιθανὲς προσπάθειες ἀρπαγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τους στὶς γειτονικὲς χῶρες (κυρίως στὴ Βουλγαρία) πού ἔχαναν ἐδάφη ἦταν τὸ κίνητρο πού ὀδήγησε στὴν ἀποστολὴ.⁹

Ὅσον ἀφορᾷ πάντως στὴν ἀποστολὴ στὴν Καστοριά, ὁ σκοπὸς τῆς (ταξινόμηση ἐντύπων καὶ χειρογράφων) ἀναφέρεται καὶ στὸ χειρόγραφο πρωτόκολλο, τὸ ὁποῖο ὑπογράφηκε στὶς 9 Ἰουλίου 1913 ἀπὸ τὸν Βολίδη καὶ τὴν τριμελῆ ἐπιτροπεῖα (Α. Οἰκονομίδης, Ἰωάννης Παπακωνσταντίνου καὶ Γεώργιος Καλογιάννης), πού εἶχε ὀριστεῖ ἀπὸ τὴν ἀντιπροσωπεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καστοριάς –μὲ πρόεδρο τὸν μητροπολίτη Ἰωακείμ–, γιὰ νὰ παρίσταται κατὰ τὴν ταξινόμηση τῶν βιβλίων.¹⁰ Τὸ πρωτόκολλο αὐτὸ μᾶς πληροφορεῖ καὶ γιὰ δύο ἀκόμη σημαντικὲς λεπτομέρειες τῆς ἀποστολῆς:

9. Ἐνδεχομένως τὸ ὑπόμνημα τοῦ Βολίδη εἶχε στὴ διάθεσή του καὶ ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τῆς εἰδησης «Αἱ βιβλιοθήκαι τῶν νέων ἐπαρχιῶν», *Πάνταινος* 6 (1914) 721-722. Σὲ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν αὐτολεξεῖ τὸν σκοπὸ τῆς ἀποστολῆς, ἐνῶ κάνει λόγο καὶ γιὰ *μακρὰν ἐκθεσιν τῶν μέχρι τοῦδε πεπραγμένων ἐν τῇ ἀποστολῇ ταύτῃ*, στὴν ὁποία ἐπισυνάπτεται *λεπτομερὴς κατάλογος τῶν βιβλίων καὶ χειρογράφων τριάκοντα περίπου βιβλιοθηκῶν ... τὰς ὁποίας ἐξήτασε καὶ ἐταξινόμησε μέχρι σήμερον ὁ κ. Βολίδης*. Ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ δημοσιεύματος ἀνήκει στὸν Γ. Κουτζακιώτη, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ. Ἐκτὸς τῶν καστοριανῶν, μεταξὺ τῶν παραπάνω βιβλιοθηκῶν ἦταν καὶ αὐτὴ τοῦ Δημοτικῶν Σχολείου Κλεισούρας, ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν Ἄντ. Σιγάλα, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει τὴ δυσαρέσκειά του γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐκεῖ ταξινόμησης τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ΕΒΕ· Σιγάλας, *Πνευματικὴ ζωή*, σ. 134.
10. Σύμφωνα μὲ ὅσα γράφονται στὸ τέλος τοῦ πρωτοκόλλου, ἔνα ἐπικυρωμένο ἀπὸ τὸν μητροπολίτη ἀντίγραφο του δόθηκε στὸν Βολίδη, γιὰ νὰ κατατεθεῖ στὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἐνῶ ἕνα ἄλλο δόθηκε στὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητος. Ἐνδεχομέ-

α. Ἡ παραπάνω ἀντιπροσωπεΐα τῆς Κοινότητος ἦταν αὐτὴ ποὺ ἀποφάσισε ὅσα ἀπὸ τὰ παλαιὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα τῶν δύο βιβλιοθηκῶν θεωρηθοῦν ἄχρηστα γιὰ τὴν Καστοριά νὰ παραχωρηθοῦν (*ἵνα ... προσφέρῃ*) στὴν ΕΒΕ, ἀλλὰ νὰ παραμείνουν ἐκεῖνα ποὺ θὰ κρίνονταν χρήσιμα γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τοὺς λόγιους τῆς πόλης, καθὼς καὶ ὅσα ἀπὸ τὰ πολλαπλὰ ἀντίτυπα θὰ ἦταν ὄλως περιττὰ πρὸς μεταφορὰν, τὰ ὁποῖα θὰ παρέμεναν στὴ βιβλιοθήκη – ἄγνωστο ποῖα ἀκριβῶς ἀπὸ τίς δύο. Ἡ τελευταία αὐτὴ κατηγορία προφανῶς περιελάμβανε τὰ βιβλία ἐκεῖνα ποὺ δὲν κρίνονταν τόσο σημαντικά, ὥστε νὰ μεταφερθοῦν ὅλα τὰ ἀντίτυπά τους στὴν ΕΒΕ, παρὰ μόνο ἓνα.

β. Καὶ ἡ παράδοση τῶν βιβλίων στὴν ΕΒΕ ἔγινε ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσα ἐπιτροπεΐα.

Συσχετιζόμενα μὲ τίς πληροφορίες ποὺ ἀντλήσαμε παραπάνω ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Βολίδη, τὰ δύο αὐτὰ σημεῖα μᾶς διαφωτίζουν περισσότερο γιὰ τὸν χαρακτήρα τῆς ἀποστολῆς ποὺ τοῦ εἶχε ἀναθέσει ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις. Παρόλο ποὺ ἐπίσημως σκοπὸς τῆς ἦταν ἡ διασφάλισις μόνο μέσω καταγραφῆς τῶν πολυτίμων ἀντικειμένων, ἤδη γιὰ ὀρισμένες περιοχὲς ὁ ἀπεσταλμένος πρότεινε συγκεκριμένους τρόπους ἀπομάκρυνσής τους, καθὼς ὁ ἴδιος ἔκρινε ὅτι κινδύνευαν ἄμεσα, ἐνῶ ἀντιθέτως στὴν περίπτωση τῆς Καστοριάς ἡ μεταφορὰ ἔγινε μὲ ἀπόφασις καὶ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς Κοινότητος, χωρὶς, ἀπὸ ὅσο φαίνεται, νὰ ἔχει ὑπάρξει ἐπίσημο αἶτημα τῆς κυβέρνησις ἢ τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται ἀσφαλῶς στὸ γεγονός ὅτι ἡ Καστοριά ἀποτελοῦσε πλέον ἑλληνικὸ ἔδαφος καὶ μᾶλλον δὲν κινδύνευε, τουλάχιστον ὅσο οἱ Σέρρες, ἡ Δράμα καὶ τὸ Μελένικο, ἂν καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς Κοινότητός της πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ ὄχι μόνο ὡς αἴσθησις προσφορᾶς στὴν παιδεία τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ὡς φόβος γιὰ τὸ μέλλον, καθὼς ἡ ἀπελευθέρωσις ἦταν ἀκόμη πρόσφατη καὶ τὸ συνοριακὸ καθεστῶς στὴν εὐρύτερη περιοχὴ θὰ παγιωνόταν σὲ λίγες ἡμέρες μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου (28 Ἰουλ. 1913).¹¹ Ὡστόσο, πιστεύουμε ὅτι πίσω ἀπὸ τὴν ἀπόφασις γιὰ μετα-

ως, τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ δύο –ἢ ἀντίγραφο προερχόμενο ἀπὸ αὐτό– εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐντοπίσαμε χωρὶς ταξινομικὸ ἀριθμὸ στὸ ἀρχεῖο τοῦ ΤΧΟ/ΕΒΕ, στὸ τέλος τοῦ χειρόγραφου καταλόγου τῶν καστοριανῶν βιβλίων ποὺ συνέταξε ὁ Βολίδης, καὶ μεταγράψουμε στὸ Παράρτημα 2 (βλ. κατωτέρω, σ. 557-558). Τὸ ἀντίγραφο τοῦ πρωτοκόλλου καὶ τοῦ καταλόγου ποὺ παρέμεινε στὴν Καστοριά εἶχε ὑπόψιν του ὁ Τσαμίσης, *Καστοριά*, σ. 95.

11. Ὁ Τσαμίσης, *Καστοριά*, σ. 95, πάντως χαρακτηρίζει τὴ μεταφορὰ τῶν βιβλίων στὴν ΕΒΕ ὡς *ἀνευ λόγου σοβαροῦ*, χωρὶς περισσότερα στοιχεῖα.

φορά στην ΕΒΕ ακόμη και πολλαπλῶν ἀντιτύπων –ἐκτὸς ἐκείνων ποὺ δὲν ἦταν σημαντικά– διαφαίνεται καὶ κάποια πολιτικὴ γιὰ συγκέντρωση στὴν Ἀθήνα ποσότητας βιβλίων, τὰ ὁποῖα, ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ στὴ συνέχεια, διανεμόνταν καὶ σὲ ἄλλες βιβλιοθῆκες.¹²

Σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο τὸ ἔντυπο καὶ χειρόγραφο ὑλικὸ ποὺ κατέγραψε ὁ τότε τμηματάρχης τῆς ΕΒΕ στὴν Καστοριά, τὸ πρωτόκολλο προσφέρει πολλὰ στοιχεῖα. Ὅπως προαναφέρθηκε, συνοδεύεται ἀπὸ τὴν πολυσέλιδη (σ. 1-52) ἀναλυτικὴ καταγραφή τῶν βιβλίων, ἐνῶ μὲ βάση αὐτὴ προσδιορίζει ποιὰ τελικῶς ἦταν τὰ χρήσιμα καὶ τὰ πολλαπλὰ ἄχρηστα, ποὺ παρέμειναν στὴν πόλη. Δεδομένου ὅτι ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἐγγραφῶν τοῦ καταλόγου αὐτοῦ δὲν ἔχει ἀκόμη ὀλοκληρωθεῖ, ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ ἀρκεσθοῦμε στὴν παρουσίαση τῶν βασικῶν του σημείων.¹³

Ὁ κατάλογος ἐπιγράφεται «Παράρτημα Β. Κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς ἐν Καστορίᾳ Ἑλληνικῆς Κοινότητος», προκαλῶντας δύο ἐρωτήματα: α) Σὲ ποιὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τίς δύο βιβλιοθῆκες ποὺ κατέγραψε ὁ Βολίδης (μητροπόλεως καὶ Ἀστικῆς Σχολῆς) ἀναφέρεται; καὶ β) Ποιὸ ἦταν τὸ Παράρτημα Α; Στὸ δεύτερο ἐρώτημα ἀπάντηση δὲν μπορούμε νὰ δώσουμε ἐπὶ τοῦ παρόντος, καθὼς ἀπὸ τίς μέχρι τώρα ἔρευνές μας στὴν ΕΒΕ καὶ στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους δὲν ἐντοπίσθηκε τέτοιο παράρτημα. Δὲν ἀποκλείεται αὐτὸ νὰ μὴν ἀφορᾷ σὲ βιβλιοθῆκες τῆς Καστοριάς, ἀλλὰ κάποιας ἄλλης περιοχῆς ποὺ ἐπισκέφθηκε ὁ Βολίδης. Ἐξάλλου, εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ἡ σελιδαρίθμηση –ἀρχικὴ στὸ ἀντίγραφο τῆς ΕΒΕ– μᾶλλον δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ἄλλο παράρτημα, ἀφοῦ ἀριθμεῖ τίς σελίδες (1-54) ἀπὸ τὴν πρώτη τοῦ καταλόγου (ἐκτὸς τῆς σελίδας τίτλου) μέχρι καὶ τὴν τελευταία τοῦ πρωτοκόλλου καί, συνεπῶς, ἐὰν ὑπάρχει ὄντως Παράρτημα Α, αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ φέρει χωριστὴ σελιδαρίθμηση.

Τὸ πρῶτο ἐρώτημα εἶναι περισσότερο σύνθετο. Στὸ πρωτόκολλο ἀναφέρονται ἢ βιβλιοθήκη *κατὰ τὴν Μητρόπολιν* καὶ τὰ βιβλία (ὄχι ἀκριβῶς

12. Θὰ ἔπρεπε ἄραγε στὴ μεταφορὰ αὐτὴ νὰ ὑποψιαστοῦμε τὴν ὑπαρξὴ καὶ προσωπικῶν βλέψεων τοῦ βιβλιοσυλλέκτη Βολίδη; Ἦδη ὁ Κρ. Χρυσοχοῖδης ἐπεσήμανε τὴν προφανῆ παρακράτηση ἀπὸ τὸν ἐπιμελητὴ τῆς ΕΒΕ φύλλον ἀπὸ ἀρχεδιακοὺς κώδικες τῆς μητροπόλεως Καστοριάς (ΕΒΕ 2752 καὶ 2753)· Χρυσοχοῖδης, «Χειρόγραφα πηγές», σ. 65-66. Ἀπάντηση στὸ ἐρώτημά μας θὰ δοθεῖ μετὰ τὴ σχεδιαζόμενη ἐξέταση ὅλου τοῦ ὑλικοῦ ποὺ περιλαμβάνονταν στὴν ἀγορὰ τῆς Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης ἀπὸ τοὺς κληρονόμους τοῦ Βολίδη τὸ 1956· βλ. Χρυσοχοῖδης, *ὁ.π.*, σ. 59.

13. Ἦδη προετοιμάζουμε ἔκδοση ὀλόκληρου τοῦ καταλόγου.

«βιβλιοθήκη») *έν τῇ Ἀστικῇ Σχολῇ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος*. Ἀπό τῆ διατύπωση αὐτή, σέ συνδυασμὸ μὲ τὸν τίτλο τοῦ καταλόγου, φαίνεται περισσότερο πιθανὸ τὸ Παράρτημα Β νὰ ἀφορᾷ στὴν Ἀστικὴ Σχολή, ἢ ὅποια ἀνήκε στὴν Κοινότητα. Ὡστόσο, τὸ Τμῆμα Ε τοῦ καταλόγου (σ. 50-52) φέρει ἐπιγραφή «Βιβλία εὐρεθέντα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Καστορίᾳ Ἀστικῆς Σχολῆς», διαχωρίζοντάς τῃ σαφῶς ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο κατάλογο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁμως ἀπουσιάζει καὶ ὁποιαδήποτε ἐνδειξη γιὰ βιβλία τῆς μητρόπολης. Κατὰ συνέπεια, εἴτε πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ κατάλογος ἀναφέρεται στὰ βιβλία καὶ τῶν δύο βιβλιοθηκῶν –μὲ αὐτὰ τῆς Σχολῆς νὰ διαχωρίζονται– εἴτε ὅτι αὐτὰ τῆς μητρόπολης περιέχονται στὸ λανθάνον σήμερα Παράρτημα Α.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ παραπάνω Τμῆμα Ε, ἐσωτερικὰ ὁ κατάλογος περιλαμβάνει ἄλλα τέσσερα (Α-Δ), ἀπὸ τὰ ὅποια τὸ Γ δηλώνεται ὅτι καταγράφει χειρόγραφα (μνημονεύονται ἀπλῶς 70 χαρτῶα χειρόγραφα *ἐκ τῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐκ διαφόρων παλαιῶν ναῶν*, πέντε ἀρχαϊκοὶ κώδικες τῆς μητρόπολης καὶ 16 περγαμηνὰ φύλλα, ἐνῶ περιγράφονται συνοπτικὰ πέντε ἔγγραφα). Ἀντιθέτως, τὰ ὑπόλοιπα τμήματα δὲν φέρουν καμία ἐνδειξη. Τὰ περισσότερα τμήματα χωρίζονται σὲ κεφάλαια, κατὰ τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων. Ἔτσι, τὸ Τμῆμα Α περιλαμβάνει ἑπτὰ κεφάλαια (Α-Ζ) μὲ τὶς ἀκόλουθες ἐνδείξεις: *Θεολογικὰ* (βιβλία) / *Φιλολογικὰ* / *Γλωσσολογικὰ* / *Ἱστορικὰ-Γεωγραφικὰ* / *Ἱατρικὰ* / *Μαθηματικά-Φυσικὰ* / *Σύμμεικτα*. Τὸ Τμῆμα Δ ἔχει δύο κεφάλαια (ἑλληνικὲς στερεότυπες ἐκδόσεις Λειψίας Teubner καὶ Tauchnitz, ἀντιστοίχως), ἐνῶ οἱ ἔγγραφεὶς στὸ Τμῆμα Ε χωρίζονται σὲ ἑλληνικὰ στερεότυπα Tauchnitz καὶ σὲ *Σύμμεικτα*. Σὲ κάθε τμῆμα καταγράφονται καὶ ἀριθμοῦνται –μὲ χωριστὴ σειρὰ αὐξόντων ἀριθμῶν– οἱ τίτλοι τῶν ἐντύπων, κατὰ ἀλφαβητικὴ σειρὰ καὶ ἐνιαία γιὰ τὸ ἑλληνικὸ καὶ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο, βάσει τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέα καθενός, ἐνῶ στὸ δεξιὸ περιθώριον δηλώνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν τόμων ἢ τῶν ἀντιτύπων κάθε τίτλου. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἔχουν γίνῃ προσθῆκες εἴτε στὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου εἴτε καὶ ἐσωτερικὰ.

Ἐκτὸς ὁμως ἀπὸ τὸν κατάλογο, ἐξίσου ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ ὅσα ἀκολούθησαν μετὰ τὴ σύνταξή του καὶ τὴν ἄφιξη τῶν βιβλίων στὴν Ἀθήνα. Γιὰ τὴν τύχη τους διαθέτουμε ἀρκετὲς πληροφορίες ἀπὸ τὴ λεπτομερῆ ἔρευνα ποὺ διενήργησε τὴν περίοδο Δεκ. 1927 – Ὀκτ. 1928 ἓνας ἐξαιρετικὰ ἱκανός, ἀλλὰ ἐλάχιστα γνωστὸς ὑπάλληλος τῆς ΕΒΕ, ὁ διανοούμενος Ἰωάννης

Σταμινόπουλος.¹⁴ Ανάλυση τῆς ἐργασίας τοῦ Σταμινόπουλου καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων της θὰ δημοσιεύσουμε προσεχῶς σὲ εἰδικὴ μελέτη. Ἐδῶ θὰ περιοριστοῦμε σὲ ἀδρομερῆ παρουσίασή της.

Ὁ λόγιος αὐτὸς ὑπάλληλος τῆς ΕΒΕ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἀναζήτηση τῶν καστοριανῶν ἐντύπων τοῦ καταλόγου τοῦ Βολίδη, σημειώνοντας δίπλα σὲ καθένα ἀλλὰ καὶ σὲ χωριστὲς σημειώσεις τὴν τύχη του. Εἰδικότερα, τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ φαίνεται ὅτι παρέμειναν στὴν ΕΒΕ, ἐνῶ πολλὰ ἄλλα σημειώνει ὅτι παραχωρήθηκαν –ἄγνωστο πότε ἀκριβῶς– σὲ ὀρισμένες περιφερειακὲς βιβλιοθῆκες (στὴ Χαλκίδα, στὴν Καβάλα, στὴ Ζάκυνθο καὶ στὴν Κυνουρία) καθὼς καὶ σὲ ἀθηναϊκὲς πανεπιστημιακὲς. Ἐκτὸς αὐτῶν, ὅμως, διαπίστωσε ὅτι ἀρκετοὶ τίτλοι δὲν ἐντοπίζονταν πουθενά, ἐνῶ ἀντιθέτως ὑπῆρχαν ἄλλοι, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸ πρωτόκολλο ἔπρεπε νὰ εἶχαν μείνει στὴν Καστοριά. Ἐξᾶλλου, στίς σημειώσεις του ὁ Σταμινόπουλος μνημονεύει καὶ ἐνέργειες δικῆς του, ποὺ ἀποσκοποῦσαν στὴ διαφύλαξη ἀπὸ τὴ φθορὰ ἢ στὴν ἀξιοποίηση ὀρισμένων ἀπὸ τοὺς τόμους. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἡ ἐργασία του δὲν περιοριζόταν μόνο στὸν ἔλεγχο τῆς καστοριανῆς συλλογῆς, ἀλλὰ καὶ στὴ συγκέντρωση, στὴν καταγραφή καὶ στὴν τακτοποίηση-ἐκκαθάριση τῶν βιβλίων. Τέλος, ἐνίοτε προσθέτει καὶ παρατηρήσεις του –ἢ μᾶλλον ἐπικρίσεις– γιὰ τὶς περιγραφὲς τοῦ Βολίδη.

Κλείνοντας τὴν παροῦσα μελέτη, ὡς προκαταρκτικὴ μιᾶς εὐρύτερης ὑπὸ ἐξέλιξη γύρω ἀπὸ τὶς ἀποστολὲς τοῦ Βολίδη στὴ Μακεδονία, θὰ ἀρκεστοῦμε σὲ μία πρώτη ταύτιση ἐνὸς ἐντύπου ἀπὸ τὴν Καστοριά ποὺ φαίνεται πιθανότατη. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀντίτυπο τῆς Ἱστορίας καὶ περιγραφῆς τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ τὸν Χρῦσανθο Νοταρᾶ (Βενετία 1728) ποὺ κατέγραψε ὁ Βολίδης

14. Ὁ Σταμινόπουλος αὐτοκτόνησε μέσα στὴν ΕΒΕ εἴκοσι περίπου χρόνια ἀργότερα. Γιὰ αὐτὸν βλ. Γ. Κόκκωνας, *Κατάλογος τῶν ἀρχετύπων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, [ΚΝΕ/ΕΙΕ, Τετράδια Ἔργασίας, 5], Αθήνα 1983, σ. 8'. Τὴν ἐπισήμανση τοῦ δημοσιεύματος ὀφείλω στὸν συνάδελφο Τριαντ. Σκλαβενίτη, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ. Στίς λίγες πληροφορίες ποὺ συγκέντρωσε γιὰ αὐτὸν ὁ Κόκκωνας μπορούμε νὰ προσθέσουμε ὅτι εἶχε ἐκπονήσει διάφορες μελέτες γλωσσικοῦ-φιλολογικοῦ περιεχομένου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῆς Αθήνας μὲ τίτλο *Μελέτη περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραμματικῆς τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου ἐκδεδομένων μεσαιωνικῶν δημοδῶν ποιημάτων*.

στὸν κατάλογό του (σ. 33, Τμήμα Β, ἀρ. 40α). Αὐτὸ πιθανότατα ταυτίζεται μὲ τὸ ἀντίτυπο ποὺ παρουσιάσθηκε σὲ κατάλογο ἔκθεσης τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τὸ 1999 καὶ φέρει κτητορικὸ σημεῖωμα τοῦ μητροπ. Καστοριάς Χρυσάνθου.¹⁵ Ἐλπίζουμε ὅτι μὲ τὸ τέλος τῆς ἔρευνας θὰ γνωρίζουμε περισσότερα γιὰ τὶς σημαντικὲς συλλογὲς τῆς πόλης αὐτῆς καὶ τὴν τύχη τους.

15. Κ. Σπ. Στάικος – Τριαντ. Ε. Σκλαβενίτης, «Τὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ανατολῆς (16ος-19ος αἰ.)», *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Κατάλογος ἔκθεσης*, ἐπιμ. Β. Κρεμμυδάς – Τριαντ. Σκλαβενίτης – Κ. Στάικος, Ἀθήνα 1999, σ. 124-126.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Δακτυλογραφημένο υπόμνημα τοῦ Θ. Βολίδη πρὸς τὸν ὑπουργὸ Δικαιοσύνης Κωνσταντῖνο Ρακτιβάν.

σ. <1>-2· σ. <1> (ἄνω δεξιὰ γωνία): (χειρόγραφο σημ.) *Προσφορὰ κ. Π. Πενν[α] / 15/7/1976.*

*ΥΠΟΜΝΗΜΑ /
Θεμ. Βολίδου /
Ἐπιμελητοῦ τῶν Χειρογράφων. /
Πρὸς /
τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργόν,
ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς Κυβερνήσεως. /*

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 8 Μαΐου 1913. /

ΚΥΡΙΑ ΥΠΟΥΡΓΕ, /

Ἐλθὼν εἰς Θεσσαλονίκην ἐπὶ ἐκτάκτῳ ἀποστολῇ κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. / 6749 ἔγγραφον τοῦ κ. Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς / Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, πρὸς ἐξασφάλισιν δι' ἐξετάσεως καὶ καταγραφῆς τῶν ἐν ταῖς κοινοτικαῖς, μοναστηριακαῖς καὶ σχολικαῖς / βιβλιοθήκαις τῆς Μακεδονίας ὑπαρχόντων χειρογράφων, βιβλίων / κλπ., λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ὑπὸ τὴν κρίσιν Ὑμῶν τὰς ἐξῆς σκέψεις μου, ἃς νομίζω οὐχὶ ἀσχετοὺς πρὸς τὴν ρηθεῖσαν / ἀποστολήν μου. /

Ἐκτὸς τῶν καταληφθέντων καὶ κατεχομένων ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ / στρατοῦ μερῶν τῆς Μακεδονίας, ὅπου καὶ μόνον θὰ εἶναι δυνατὴ / εἰς ἐμὲ καὶ τὸν βοηθόν μου, ὑπάλληλον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης κ. Στεφ. Θωμόπουλον, ἡ σχετικὴ ἔρευνα, ὑπάρχουσιν ἱκανὰ παλαιὰ χειρόγραφα καὶ ἄλλα σπουδαῖα κειμήλια τοῦ ἡμετέρου Ἐθνους καὶ ἐν ἄλλοις τμήμασι τῆς Μακεδονικῆς χώρας κατεχομένης τό γε νῦν ὑπὸ ἄλλοεθνοῦς στρατοῦ. /

Ἐπειδὴ ἡ μετάβασις ἡμῶν εἰς τὰ τμήματα ταῦτα, ἅτινα εἶναι / κυρίως αἱ περιφέρειαί Σερρών-Δράμας καὶ Μελνίκου,¹⁶ ἐν τῷ παρόντι εἶναι ἀδύνατος, τὰ δὲ ρηθέντα ἐθνικὰ κειμήλια κινδυνεύουσι τὸν ἄμεσον κίνδυνον ν' ἀπολεσθῶσιν ὀριστικῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα, νομίζω, ὅτι θὰ ἦτο ἴσως δυνατὴ ἡ διάσωσις αὐτῶν διὰ / καταλλήλου, συντόνου ἐνεργείας, ἂν δηλαδὴ ἀπεφασίζετο ἡ ἀποστολὴ εἰς τὰ μνημονευθέντα μέρη ἐμπίστου τινὸς προσώπου καταγομένου ἐκεῖθεν, ὥστε νὰ μὴ προκαλῆ σοβαρὰς ὑπονοίας παρὰ ταῖς / ξέναις ἀρχαῖς ἢ ἐκεῖ παρουσία του. Τὸ πρόσωπον τοῦτο θὰ ἔπρε-

16. Οἱ ὑπογραμμίσεις προέρχονται ἀπὸ τὸ πρωτότυπο.

πε / νὰ λάβῃ τὴν ἐντολὴν, ὅπως ὑποδείξῃ εἰς τοὺς οἰκείους Ἕλληνας / Μητροπολίτας τὴν ἐπείγουσαν ἀνάγκην τῆς διὰ παντὸς τρόπου περι/σώσεως τῶν ἐν λόγῳ κειμηλίων, εἴτε διὰ τμηματικῆς μετακομιδῆς / αὐτῶν κρύφα εἰς Θεσσαλονικὴν ὑπὸ κατωτέρων κληρικῶν, εἴτε δι' / ἀποκρύψεως τῶν δυσκόλως μετακομιζομένων ἐν τόποις ἀσφαλεστέροις / εἰ δυνατόν, καθόσον αἱ παλαιαὶ κρύπται δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ / προδοθῶσιν. /

Ἡ Α.Π. ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονικῆς ἀκούσας τὰς σκέψεις μου / ταύτας εὔρε σκοπιμωτάτην τοιαύτην τινὰ ἐνέργειαν. /

Ὅθεν, παρακαλῶ καὶ τὴν Ὑμ. Ἐξοχότητα, ὅπως λαμβάνουσα ὑπ' / ὄψιν τὰ ἀνωτέρω εὐαρεστηθῆ νὰ προβῆ εἰς σχετικὴν τινὰ ἀπόφασιν. /

Εὐπειθέστατος /

Ὁ Ἐπιμελητὴς τῶν Χειρογράφων /

Θεμ. Βολίδης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Χειρόγραφο πρωτόκολλο καταγραφῆς καὶ παραλαβῆς ἀπὸ τὸν Θ. Βολίδη ἐντύπων καὶ χειρογράφων ἀπὸ τὶς βιβλιοθηκῆς τῆς Μητροπόλεως καὶ τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς τῆς Καστοριᾶς.

Ἀντίγραφο· σ. 53-54 (σ. 1-52: κατάλογος ὅλων τῶν βιβλίων).

Πρωτόκολλον. /

Ὁ παρὼν κατάλογος συγκείμενος ἐκ φύλλων τριάκοντα καὶ τεσσάρων (ἀρ. 34) περιλαμβάνει πάντα τὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα τὰ εὑρεθέντα / ἐν τε τῇ κατὰ τὴν ἱερὰν Μητρόπολιν βιβλιοθήκῃ καὶ / ἐν τῇ Ἀστικῇ σχολῇ τῆς Ἑλλην. Κοινότητος Καστοριᾶς / κατὰ τὴν ἄρτι γενομένην ταξινόμησιν αὐτῶν ἐντο/λῇ τῆς Σεβ. Κυβερνήσεως ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων ὑπ' / αὐτῆς κ.κ. Θεμ. Βολίδου Τμηματάρχου ἐπὶ τῶν / χειρογράφων ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ καὶ Στεφάνου Θωμοπούλου βοηθοῦ. /

Ἡ Ἀντιπροσωπεία τῆς ῥηθείσης Κοινό/τητος ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Καστο/ριᾶς κ. Ιωακεῖμ ἀπεφάσισεν, ἵνα πάντα τὰ παλαιὰ / βιβλία καὶ χειρόγραφα, ὅσα θεωροῦνται ἄχρηστα / μένοντα ἐν Καστορίᾳ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑλλάδος, κρατήσῃ δὲ μόνον, ὅσα ἐκρί/θησαν χρήσιμα διὰ τὰ σχολεῖα καὶ ἐν γένει διὰ / τοὺς ἐν Καστορίᾳ λογίους. Ἐπίσης ἔμειναν ἐν τῇ Βιβλι/οθήκῃ Καστοριᾶς καὶ ὅσα πολλαπλᾶ βιβλία ἐκρίθη/σαν ὅλως περιττὰ πρὸς μεταφοράν. /

Τὰ οὕτως ἐναπομείναντα σήμερον ἐν Κα/στορίᾳ βιβλία, τὰ τε χρήσιμα καὶ τὰ περιττὰ πολλαπλᾶ, εἶναι τὰ ἐξῆς. /

Πρῶτον, πάντα τὰ ἐν τοῖς τμήμασι Δ' καὶ / Ε' περιλαμβανόμενα (φυλλ. 28-34), ἅτινα συμπο/σούνται εἰς τόμους ἐν ὄλῳ τριακοσίους δέκα ἕξ. // (ἀριθ. 316). /

Δεύτερον, ἐκ τοῦ Α' τμήματος τὰ ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς 1, 1^α, 2, 4, 5, 6, 11, 16, 20, 21, 22, 23, 32^α, / 33, 35, 36, 37, 40, 48, 49, 52, 60, 70^α, 70^β, 70^γ, 70^δ, 73, 87, / 89, 92,

93, 106, 145, 147, 147^a, 157, 179, 195, 196, 206, 210, / 213, 216^a, 338, 380, 395, 397, 398, 405^a, 407, 409^a, 412, / 413, 416, 417, 418, 424, 436, 437^a, 444, 455, 459 και / 461^a συμποσούμενα εἰς τόμους ἐν ὄλῳ τριακοσίους / τριάκοντα ἑπτὰ (ἀριθ. 337)./

Τρίτον πενήκοντα πέντε ἀλφαβητάρι/α παλαιὰ τοῦ ἔτους 1818 καὶ τεσσαράκοντα πέντε / κατηγήσεις τοῦ ἔτους 1824 τυπωθεῖσαι ἐν Βούδα / καὶ ἑκατὸν εἴκοσι κανονισμοὶ τοῦ ἐν Καστοριά / Φιλεκπαιδευτικοῦ συλλόγου τοῦ ἔτους 1872. /

Τοῦ καταλόγου ἐγένοντο δύο ἀντίγραφα, / ὧν τὸ ἐν θὰ παραμείνῃ ἐν τῷ Γραφείῳ τῆς Κοινότητος, τὸ δ' ἕτερον θὰ παραλάβῃ ὁ κ. Θεμ. Βολίδης, / ὅπως ὑποβάλῃ αὐτὸ εἰς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν / καὶ τῆς Δημ. Ἐκπαιδύσεως Σεβ. Ὑπουργεῖον. /

Ἐν Καστοριά τῇ 9 Ἰουλίου 1913. /

Θεμ. Π. Βολίδης. /

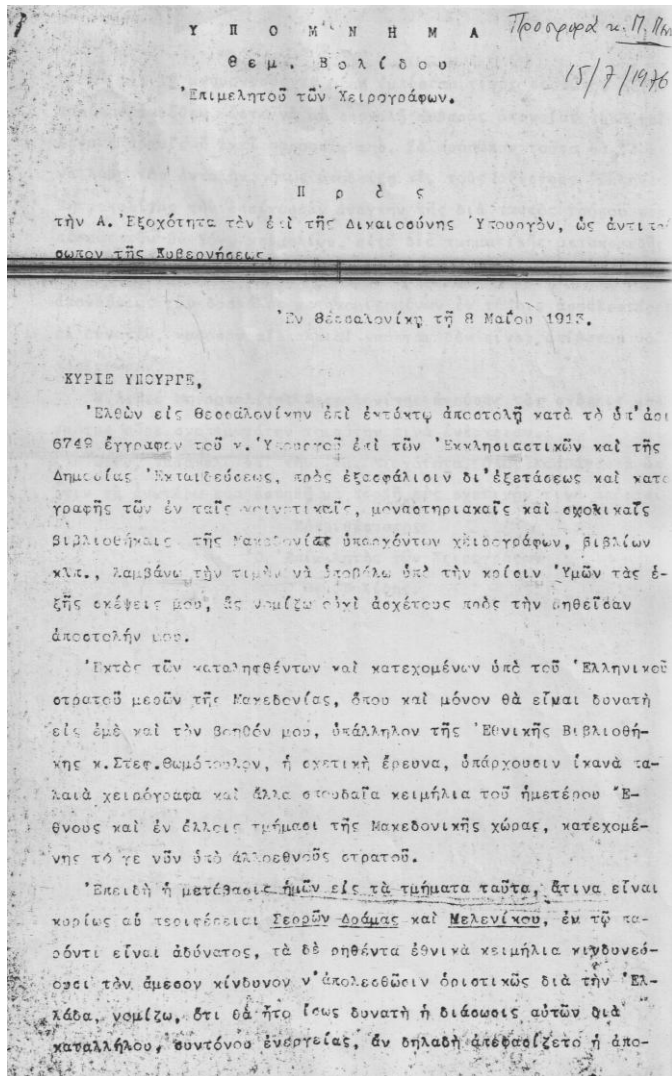
Ἡ ὀρισθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Κοινότητος Ἐπιτροπεία, ὅπως παραστῇ κατὰ τὴν ταξινόμησιν / τῶν βιβλίων καὶ παραδώσῃ ἐν τέλει τὰ / δωρηθέντα εἰς τὴν Ἐθν. Βιβλιοθήκην. /

Α. Οἰκονομίδης /

Ἰω. Παπακωνσταντίνου /

Γεωργ. Καλογιάννης. /

Ὅτι ἀκριβὲς ἀντίγραφον / Ἐν Καστοριά αὐθημερὸν / (Τ.Σ.) † ὁ Καστορίας / Ἰωακείμ.

Εἰκ. 1. Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Θ. Βολίδη πρὸς τὸν ὑπουργὸ Δικαιοσύνης
 (Θεσσαλονίκη, 8 Μαΐου 1913)
 [Ἀρχεῖο ΤΧΟ/ΕΒΕ, χωρὶς ταξινόμικὸ ἀριθμὸ].

Πρωτόκολλον.

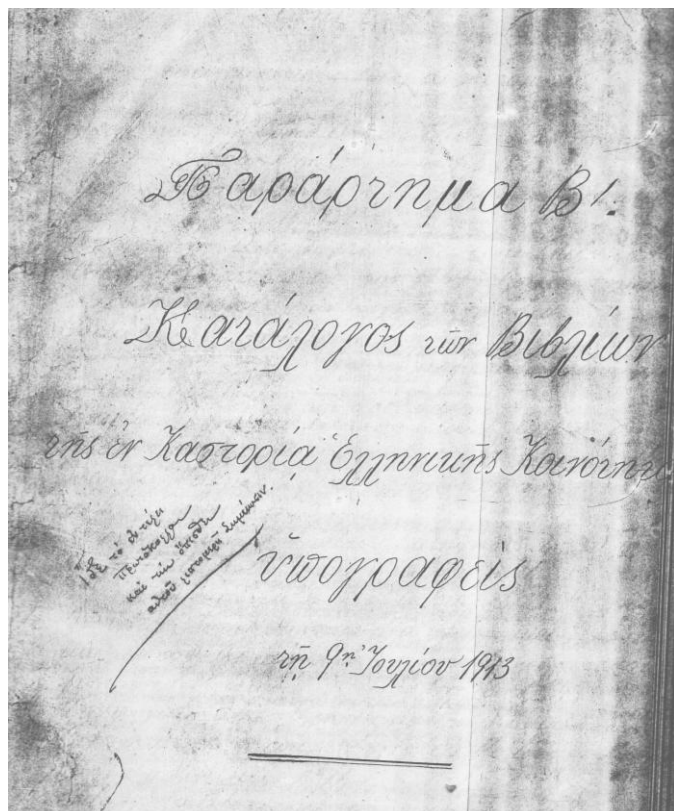
Ο παρών μαζεύτης συμπεριλαμβανομένων των φιλί-
ων γραμμάτων και τρισαρίων (άρ. 34) περιλαμβά-
νει πάντα τὰ βιβλία και χειρόγραφα, καὶ ἐπιτόκια
ἢ καὶ τὴν κατά τὴν ἐξουσίαν Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης και
ἢ τὴν Ἀποστολικήν ἐκκλησίαν Κοινοῦ Καστορίας
κατὰ τὴν ἄρτι προσηνῆ γέννησιν καὶ τὴν ἐπι-
λήξιν τῆς ἑβ. Κυβερνήσεως ἐπὶ τῶν ἀνεστραμμένων ἐπι-
αὐτῆς κ. κ. Ἰωάν. Βολίδου Τριμηναρίου ἐπὶ τῶν
χειρογράφων ἢ τῆς ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης και ἑλεγά-
του ἐπιμαρτύρου βιβλίου.

Ἡ Ἀνωκοινωνία τῆς ἐκκλησίας Κοινοῦ
ἐπὶ τῆς ἐπιτοκίας τῶν ἑβ. Μητροπολίτου Καστο-
ρίας κ. κ. Ἰωάν. Βολίδου ἀνεστραμμένων πάντα τὰ ἐπιτόκια
βιβλία και χειρόγραφα, ὅσα ἀνεστραμμένων ἀποστο-
λήσιν ἐν Καστορίᾳ προσέβησαν ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς Βι-
βλιοθήκης τῆς ἐκκλησίας, ἡρακίον δὲ μόνον, ὅσα ἐπι-
τόκια χρησίμη δια τὰ σχολία και τὴν ἐκκλησίαν δια-
κοινοῦ ἐν Καστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας ἐπιτοκίας ἐπὶ τῆς Βιβ-
λιοθήκης Καστορίας και ὅσα ἑλεγάτου βιβλία ἐπιτοκί-
σαν ὅπως ἐπιτοκία ἐπὶ μεταφορᾶν.

Τὰ οὕτως ἀνεστραμμένων ἀνεστραμμένων ἐν Κασ-
τορίᾳ βιβλία, τὰ τε χρησίμη και τὰ ἀνεστραμμένων ἑλε-
γάτου, εἶναι γὰρ ἐπιτοκία.

Πρῶτον, πάντα τὰ ἐπὶ τῶν ἐπιτοκίας ἢ και
ἐπιτοκίας ἀνεστραμμένων (άρ. 28-34), ἀνεστραμμένων
οὕτως ἐπὶ τῶν ἐπιτοκίας ἢ ἐπὶ τῶν ἐπιτοκίας ἢ ἐπὶ τῶν ἐπιτοκίας.

Εἰκ. 2. Ἡ πρώτη σελίδα τοῦ πρωτοκόλλου πού συνέταξε ὁ Θ. Βολίδης
(Καστοριά, 9 Ἰουλίου 1913)
[Ἀρχεῖο ΤΧΟ/ΕΒΕ, χωρίς ταξινομικὸ ἀριθμὸ].

Εικ. 3. Ἡ πρώτη σελίδα τοῦ καταλόγου τῶν βιβλίων ποὺ κατέγραψε ὁ Θ. Βολίδης στὴν Καστοριά (Καστοριά, 9 Ἰουλίου 1913) [Ἀρχεῖο ΤΧΟ/ΕΒΕ, χωρὶς ταξινομικὸ ἀριθμὸ].